

Selçuklu Hanedanlığında Evlilikler ve Evlilik Yaşları Üzerine Bir Değerlendirme

Sefer Solmaz*

Mehmet Ali Kapar**

* Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü |
Selçuk University, Faculty of
Letters, Department of
History

ssolmaz@selcuk.edu.tr
Konya / TÜRKİYE

** Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü |
Karamanoğlu Mehmetbey
University, Faculty of
Literature, Department of
History

mkapar78@gmail.com
Karaman / TÜRKİYE

Gönderim / Received:

23.05.2023

Kabul / Accepted:

11.06.2024

Alan Editörü / Field

Editor:

Yurdağül Kılınç

Öz

Bu çalışma Selçuklu Hanedanlığındaki evlilik yaşları ve evlilik türlerini kapsamaktadır. Büyük Selçuklu Devleti özelinde Selçuklu Hanedanlığından yola çıkılarak evlilik yaşlarının tespiti, evlilik şekillerinden levirat geleneğinin örnekleri ve yaygınlığı ile evliliklerin ne amaçlarla yapıldığı konularında bazı tespitleri içermektedir. Çalışmanın amacı, Selçuklu Hanedanlığı örneğinde Türklere evlenme yaşlarının sınırları, evlilikte yaş farkı, sultan öldükten sonra hanımının durumu, levirat türü evliliklerin olup olmadığı gibi konuları ortaya koymaktır. Çalışmanın sınırlılığı Selçuklu Hanedanlığı özelinde bırakılmıştır. Selçuklu sosyal ve kültürel hayatı üzerine birçok eser kaleme alınmış pek çok ilmi araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda kadınların daha çok siyasi yönlerden evliliğe etkileri araştırılmış fakat kadın açısından da önemli konulardan olması gereken evlendirildikleri yaşların, eşlerinin yaşları ile kıyaslanması yoluna gidilmemiştir. Bu çalışma bu noktada bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Zira günümüzde evlilik yaşları ile ilgili pek çok yorum ve değerlendirme yapılmaktadır. Bu yorum ve değerlendirmelerde anakronik bir yanlış içerisine girilerek günümüz normları üzerinden geçmiş yargılanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle çalışmada dönem kaynaklarındaki bilgiler titizlikle incelenip kıyaslamalar da yapılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmış ve Orta Çağ dünyasının genelinde olduğu gibi Selçuklularda da evliliklerin çok erken yaşlarda gerçekleştirildiği ortaya konulmuştur. Araştırmanın sonucunda tarihi olayları değerlendirirken dönemin şartlarının, âdet, gelenek ve göreneklerinin toplumlara göre şekillendiğinin, dolayısıyla kıyas yapılırken o toplum tarafından gerçekleştirilen eylemin nasıl bir tepkiyle karşılandığının göz önünde bulundurulması gerektiği ön plana çıkmaktadır. Zira Selçuklu özelinde yaptığımız tespitlerde halk nezdinde bu durumlar yadırganmamış ve bir tepki almamıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, evlilik yaşı, levirat, siyasi evlilikler, Melikşah.

An Evaluation on Marriages and Ages of Marriage in Seljuk Dynasty

Abstract

This study encompasses the investigation of marriage ages and types within the Seljuk Dynasty. It is based on the Seljuk dynasty in the Great Seljuk State and includes determinations on the age of marriage, examples and prevalence of the levirate tradition among the forms of marriage, and the purposes of marriages. The objective of this study is to elucidate pertinent issues pertaining to the age

of marriage among Turks in the Seljuk Dynasty, the age difference in marriage, the status of the sultan's wife following his demise, and the prevalence of levirate marriages. This study is confined to the Seljuk Dynasty. A plethora of works have been published on Seljuk social and cultural life, and a multitude of scholarly researches have been conducted. In these studies, the effects of women on marriage in terms of political aspects have been investigated, but the most important issue for women, namely the comparison of the age at which they got married and the status of their spouses, has not been attempted. This study represents a first attempt to address this issue. Given the current discourse on the age of marriage, it is clear that there is a need for further research in this area. In these interpretations and evaluations, an anachronistic mistake is made in attempting to judge the past through the lens of contemporary norms. In this study, the information in the sources of the period was meticulously analysed and comparisons were made to reach a conclusion. This revealed that the age of marriage was very early in the Seljuks, as in the Middle Ages. The research findings indicate that when evaluating historical events, the conditions of the period, customs and traditions are shaped according to societies. Consequently, when making comparisons, it is necessary to take into account the reaction of that society to the action performed by that society. Our findings about the Seljuks indicate that these situations were not considered strange by the public and did not receive a reaction.

Keywords: Seljuks, marriage age, levirate, political marriages, Malik-Shah.

GİRİŞ

Evlilik müessesesi, insanlık tarihinin en erken dönemlerinden itibaren soyun devam etmesi ve hayatın paylaşılması adına var olagelmıştır. Sıradan insanlarda evlilikler genellikle soyun devam etmesi ve hayatın yükünün paylaşılması amacıyla yapılırken, devlet idarecilerinin evliliklerinde çoğu zaman bu amacın dışına da çıkıldığı görülmektedir. Özellikle hanedan mensuplarının evliliklerinde daha ziyade siyasi nedenler ve amaçlarla evlilikler yapılagelmıştır. Bu evlilikler vasıtasıyla diğer devlet ve siyasi oluşumlar ile akrabalık tesis edilmiş, birçok sorun da bu akrabalığa istinaden çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle hanedanlığın devam ettirilebilmesi ve elindeki siyasi gücün kaybedilmemesi için çok sayıda ve özellikle erkek çocuğa sahip olunmak istenmiş, bunun için de hanedan üyeleri erken yaşta evlendirildiği gibi çok eşli evlilikler de yapılmıştır.

Evlilik yaşları meselesi günümüzde sıkça tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın ortalama ömrünün bilime bağlı gelişmeler ile uzadığı, bunun sonucunda çocuk yetiştirme biçimlerinin ve çocukluk algısının değiştiği modern çağda evlilik yaşı gittikçe yükselmektedir. Evlilik yaşı meselesi toplumdan topluma ve inançtan inanca değişim göstermekle birlikte genel kabuller yaklaşık olarak aynıdır. Değerlendirmeler yapılırken temel ayrışım noktası, dönemsel değişimler olmalıdır. Tarih bilimi ile uğraşanların ilk öğrendiği şeylerden birisi “tarihte gerçekleşen olaylar, kendi dönemlerinin şartları göz önüne alınarak değerlendirilmelidir” düşüncesidir. Bu noktada özellikle günümüzde evlilik yaşı meselesi devlet ve din adamları üzerinden tartışılmaya devam edilmektedir. Oysaki herhangi bir konuya günümüz nazarından bakmak yerine, ortaya çıktığı zamanın koşullarına göre değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Yine dikkat edilmesi gereken temel düstur, yapılan bir hareketin toplum nezdindeki karşılığının ne olduğunun göz ardı edilmemesidir. Zira toplumlar ortaya çıkan bir olaya kendi inanç, âdet, gelenek ve göreneklerinde buldukları karşılığa göre tepki vermektedirler. Eğer gerçekleştirilen bir eylem bu normlara uymaz ise o eylem ya anında ya da bir süre sonra ama mutlaka olumsuz bir karşılık görecektir. Ortaya çıkan bir diğer olgu ise bir olay mevcut siyasi otoritenin korkusundan dolayı karşılıksız kalıyorsa o otoritenin zayıflamasından sonra mutlaka ona karşılık verileceğidir. Bu noktada aşağıda ayrıntıları ile bahsedileceği üzere Selçuklularda yapılan evliliklere yönelik bir tepki verilmediği görülecektir. Bunlardan istisna tutulabilecek tek örnek Tuğrul Bey ile halifenin kızının evliliğine gösterilen tepkidir. Ancak bu tepki de toplum nezdinde değil, halife nezdindedir. Nedeni de baba hissiyatı ile olaya yaklaşan halifenin Tuğrul Bey ile kızı arasındaki yaş farkıdır. Bir diğer çekince de ileride bu evlilikten meydana gelecek çocuklar vasıtası ile Selçukluların Abbâsî Hanedanlığı üzerinde hak edebilme ihtimalidir. Bundan dolayı halifenin yabancılara kız verme âdeti olmadığı gerekçesiyle bu evliliğe rıza göstermek istememesidir. Halifenin şahsî tepkisine rağmen dönemin Abbâsî ve Selçuklu toplumlarında evliliğin gerçekleşmesine karşı olumsuz bir tepki verildiğine kaynaklarda rastlanmamaktadır.

Evlilik gelenekleri ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise halkın eğitim düzeyi ile alakalıdır. Çünkü bir olayın toplumda kabullenilmesi onun mutlak doğru olduğu anlamına gelmeyebilir. Özellikle kadınların eğitim ve iş hayatına sınırlı olarak katıldığı Orta Çağ toplumlarının tümünde kadınların kendilerine yönelik uygulamalara karşı çıkmalarına yönelik bir eğitimleri yoktu. Zira küçük yaşlardan itibaren kabullenici, sorgulamadan uzak bir yaşam tarzı öğretiliyordu. Onların kendileri ile ilgili ailenin vereceği karara yönelik bir itirazlarının olmaması ya da olamaması da yine onların ve içinde yaşadıkları toplumun genel kabulüydü. Çünkü itiraz edebilmek için itiraz edebilme hakkı ve bu hakkı nasıl kullanacağına dair bir eğitimi daha önce almalı ya da örnekler üzerinden görerek kendi hayatında kullanabilmelidir.

Konu ile ilgili örneklere geçmeden önce ortaya konulması gereken bir diğer mesele de bugün bizlerin doğru olarak kabul ettiği bir hususun yarının dünyası için yanlış olabileceği varsayımının göz önünde bulundurulması gerektiğidir. Bu noktada teknolojinin gelişmesiyle birlikte sağlık alanında bir takım yeni ilaçların bulunması ve modern tedavi yöntemlerinin uygulanmasıyla insan yaşamının

ortalama 150 yıla çıkacağı varsayımından hareket edersek, bu durumda muhtemelen evlilik yaşları da çok ileri bir yaşa yükselecektir. Bu savımızın temeli ise Orta Çağ döneminde sağlıklı koşullar, yetersiz beslenme, salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle insan yaşamının kısalığının genelde yaşamı, özelde ise evlilik koşullarını belirlemiş olmasıdır. Bu varsayımına göre günümüzde yirmili yaşlarında evlilik gerçekleştiren insanlar, eğer yukarıda bahsettiğimiz insan ömrünün uzaması tezinin gerçekleşmesi halinde çok küçük yaşlarda evlilikler yaptıkları gerekçesi ile eleştirilebilecektir. Bu durum da belirttiğimiz üzere o günün insanları için büyük bir anakronik hata olacaktır.

Orta Çağ Batı dünyası da küçük yaşlarda yapılan evlilikler konusunda farklı değildi. Kutsal Roma imparatoru Charlemagne (768-814) dönemindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre hem kızlar hem erkekler erken yaşlarda evlenirlerdi (Genç, 2016, s. 241). Kızlar için evlilik yaşı 12-15 arası iken, erkeklerde bu yaş 20'ye kadar çıkabiliyordu. Yapılacak olan evlilikler eğer iki aile arasında siyasal amaçla yapılmış ise bu yaş daha erken olabiliyordu. Zengin aileler ile çıkar amaçlı bir evlilik planlanıyorsa bu evliliği garanti altına almak için kızlar bazen çocuk yaşta ailelerinden ayrılmakta, evlilik yaşına ulaşıncaya kadar damat adayının evine taşınarak orada büyümeleri beklenmekteydi. Böylelikle gelin, gideceği ailenin istediği şekilde eğitiliyor ve o aile de gelin adayına evladı gibi davranıyordu. Aşağıda da görüleceği gibi bu duruma hem İslam hem de Türk-İslam dünyasında da rastlanmaktadır. O dönemlerde kızların evliliğiyle ilgili tüm kararlar ebeveynleri tarafından alınmaktaydı. İnsanların pek azının 80 yaşına gelebildiği, kadınların 17 yaşında gençlik, 25 yaşında olgunluk ve 30'lu yaşlarının ortalarında yaşlılık döneminde oldukları kabul edilen bu çağda, özellikle gençlik döneminde hamilelikler teşvik edilmekteydi (Genç, 2016, s. 253).

Selçuklu hanedan mensupları da o günün şartlarına göre hem gönüllerine dokunan sevgi bağıyla, hem de siyasi amaçlarla evlilikler yapmışlardır. Ayrıca hanedan mensubu erkekler genel olarak çok eşle evliliği tercih etmişlerdir. Bunda temel amaç yukarıda belirttiğimiz üzere, kişisel tercihin yanı sıra çok erkek çocuk sahibi olarak hanedanlığın devamını garanti altına almak düşüncesidir. Kaynaklarda geçtiği şekliyle ve tespit edilebildiği kadarıyla Selçuklu hanedan mensuplarının evliliklerinde yaş gruplandırması geniş bir yelpazededir ve içinde bulunduğu duruma göre çeşitlilik arz etmektedir.

Selçuklu Hanedanında Yapılan Evlilikler ve Evlilik Yaşları

Tuğrul Bey

Seyhun boylarındaki Cend şehrinde 385/995 yılında dünyaya gelen Tuğrul Bey, bilinen ilk evliliğini Hârizmşah İsmail'in vefatından sonra onun dul kalan eşi Altuncan Hatun ile Hârizm üzerine sefer yapıp şehri zapt ettikten sonra gerçekleştirmiştir. Hârizmşah İsmail'in 432/1041 yılında öldüğü göz önüne alınırsa, evlilik bu tarihte veya kısa süre sonra yani 432-433/1042 yılında gerçekleşmiş olmalıdır (Ahmed b. Mahmud, 1977, I, s. 52-53; Bundârî, 1999, s. 29; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 46; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 63). Bu sırada Tuğrul Bey yaklaşık olarak 47 yaşındadır. O dönem için özellikle hükümdar konumunda olan bir kişinin bu denli geç denilebilecek yaşa kadar evlenmeme ihtimali çok zayıftır. Dolayısıyla bu evlilik Tuğrul Bey'in ilk evliliği olmasa gerektir. Zira aşağıda pek çok örnekte de görüleceği gibi bu zamanlarda evlilikler bir hayli erken yaşlarda gerçekleştirilmekteydi. Soyun ve saltanatın devamını sağlayacak olan erkek çocuklara sahip olmak temel hedefti. Yine bu hedefin gerçekleşmesi için hem erken yaşta hem de çok kadın ile evlenilmesi gerekmekteydi. Nitekim o dönem çocuklarının hayatta kalma oranları düşünüldüğünde bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Tüm bu savlar göz önüne alındığında Tuğrul Bey'in 47 yaşına kadar bekâr olarak kalması pek mümkün görünmemektedir. Özellikle Tuğrul Bey'in çocuğunun olmadığı da düşünüldüğünde ve bunun nedenleri arasında kadından kaynaklı olma ihtimali varsayılırsa, onun başka bir kadınla evlenmesi de sıradan bir olay olacak ve çevresi tarafından yadırganmayacaktır. Nitekim aşağıda görüleceği üzere

Tuğrul Bey'in bundan sonraki süreçte yaptığı pek çok evliliği hakkında bilgiler mevcuttur. Ancak daha çok önceki evliliklerine dair kaynakların yetersizliği olduğu aşikârdır.

Adı pek çok siyasi olaya karışan ve kaynaklar tarafından kahraman Türk kadını tipine örnek olarak gösterilen Altuncan Hatun, vücudunda su birikmesi (istiska) hastalığı nedeniyle Zilkade 452/Aralık 1060 tarihinde Zencan'da vefat etti (Bundârî, 1999, s. 18; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 31; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 63; Kuşçu, 2016, s. 173-191). Kaynaklar, Altuncan Hatun'un hep olumlu özelliklerinden bahsetmektedir. Tuğrul Bey'in onun sözünü dinlediği, kendisine karşı yumuşak davrandığı, devlet işlerinde onun fikrine saygı duyduğu aktarılmıştır. Altuncan Hatun'un ölümüne çok üzülen Sultan Tuğrul, eşinin tabutunu beraberinde Rey'e götürmüş ve orada toprağa vermiştir. Altuncan Hatun ölmeden biraz önce eşi Tuğrul Bey'e: "*Dünya ve ahiret şerefine nail olman için halifenin kızıyla evlenme hususunda çaba göster*" demiş ve "*Bütün mal ve parasının halifenin kızına verilmesini*" vasiyet etmişti (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 36-38; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, XIII, s. 110; Kitapçı, 1995, s. 57-64; Ayan, 2008, s. 28). Aşağıda ayrıntıları ile bahsedileceği üzere Altuncan Hatun'un bu vasiyetini yerine getirmek için Tuğrul Bey büyük mücadeleler vermiştir.

Tuğrul Bey'in bilinen diğer bir evliliği Büveyhî hanedanlığından bir hatun ile gerçekleşmiştir. Anlaşılacağı üzere bu evlilik siyasi bir evlilikti. Buna göre Büveyhî Emiri Ebû Kâlicâr, Selçuklularla savaşı göze alamadığı için Tuğrul Bey'e sulh teklifinde bulunmuş ve Rebiülevvel 439/Ağustos-Eylül 1047 yılında kızını Tuğrul Bey ile evlendirmiştir. Bu evlenme gerçekleştiğinde Tuğrul Bey 52 yaşında olup Altuncan Hatun ile de evliliği devam etmekteydi. Kurulan akrabalık ilişkisi ile ittifak oluşturulmuş ve ileride Ebû Kâlicâr ölünce Büveyhîlerde baş gösteren taht mücadelelerinde Selçukluların da rolü artmıştır. Evliliğin diğer bir ayağı ise Çağrı Bey'in kızı ile Ebû Kâlicâr'ın oğlu Ebû Mansûr'un evlendirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu evlilik de Rebiülevvel 439/Ağustos-Eylül 1047 tarihinde yapılmıştır (İbnü'l-Esîr, 1991, IX, s. 408; İbn Kesîr, 1995, XII, s. 150; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 14; Mirhând, 1914, s. 624; Köymen, 1976, s. 33).

Tuğrul Bey'in yaptığı bir diğer evlilik ağabeyi Çağrı Bey'in ölümünden sonra onun dul kalan karısı ve aynı zamanda Süleyman'ın annesi ile gerçekleşmiştir (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 26; Yınanç, 1993, s. 327). Çağrı Bey'in Receb 451/Ağustos-Eylül 1059 da vefat ettiği düşünüldüğünde evlilik bu tarihten kısa süre sonra gerçekleşmiş olup Tuğrul Bey 64 yaşındadır. Tuğrul Bey'in 8 Ramazan 455/4 Eylül 1063 yılında vefatı göz önüne alındığında bu evliliğin uzun sürmediği söylenebilir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 85). Burada bir konunun altının çizilmesinde fayda vardır. Şöyle ki; bilindiği üzere Tuğrul Bey'in kendi çocuğu yoktur. Bu nedenle bu hatunun oğlu olan Süleyman'ı veliaht ilan ederek ileride hanedan içinde bir taht mücadelesinin de önünü kesmek istemiştir. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için de Çağrı Bey'in oğlu olan Ebu'l-Kasım Süleyman'ı ve sultanın eşi olan annesini İsfahan'dan başkent Rey'e getirtmiştir. Tuğrul Bey, Süleyman'ın henüz küçük yaşta olması dolayısıyla veliahtlığı Mart/Nisan 1063 tarihinde annesine vermiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, XIX, s. 238).

Levirat ismi verilen bu evlilik türünde ölen erkeğin yakın akrabalarından birisi, dul kalan kadın ile evleniyordu. Böylelikle mevcut aile düzeni devam ettirmeye çalışılıyor, sermaye ve otorite dışarı kaymıyordu. Bunun en bariz örneklerinden birisi de yukarıda ifade edildiği gibi Çağrı Bey'in vefatından sonra onun dul kalan eşi ile Tuğrul Bey'in evlenmesidir. Bu evlilik Selçuklu hanedanında görülen ikinci levirat usulü evlilik türüdür (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 26; Kafesoğlu, 2019, s. 45). Daha önce de Selçuk Bey'in oğlu Mikâil'in vefatı üzerine onun hanımı ile kardeşi Yusuf Yınal evlenmiş ve bu evlilikten İbrahim Yınal dünyaya gelmişti (Piyadeoğlu, 2013, s. 119). Görüldüğü gibi dönem itibarıyla hanedan mensuplarının, ölen hanedan üyelerinin eşleriyle evlenmeleri yadırganacak bir durum değildir. Zira o dönemde bu tür evlilikler gayet normal hatta devletin bekası için zorunluydu. Birçok toplumda görüldüğü üzere eski Türklerdeki kardeşin dul kalan karısıyla evlenme geleneği (leviratus), toprağın veya malın bölünmemesi açısından ekonomik bir özellik taşımakla beraber, burada devletin parçalanmaması gibi siyasi bir hedefi de amaçlamaktaydı.

Tuğrul Bey son evliliğini Abbâsî halifesinin kızı ile gerçekleştirmiştir. Bu evlilik için daha önce yapılmış olanların arasında en özel ve zor olanıdır denilebilir. Şöyle ki: Tuğrul Bey devletin kuruluşundan itibaren hâkimiyetini güçlendirmiş ve yeni devletin temellerini sağlam bir zemine oturtmak amacıyla bir dizi politikalar takip etmiştir. Alınan kararları da tavizsiz bir şekilde uygulamaya çalışmıştır. Sultan, ilk iş olarak hızla yayılım gösteren Şiîliğin etkilerini ortadan kaldırmak için mücadele etmiş ve Şiîliğe karşı Sünnîliği korumayı her zaman vazife bilmiştir. Tuğrul Bey için bundan sonraki hedef Büyük Selçukluları, Abbâsî Hilafeti ile bütünleştirmek ve devleti geleneksel yapısından çok da uzaklaştırmayarak daha etkili bir hale getirmektir (Kitapçı, 1994, s. 14).

Bahsi geçen hedefe ulaşma noktasında Tuğrul Bey pek çok Türk devletinde örnekleri görüldüğü üzere hanedan aileleri arasında kız alıp verme yolu ile birinci derece akrabalık bağı kurmak istedi. Belirtildiği üzere bu tür evlilikler tarih boyunca pek çok devlet tarafından kullanılmış ve devletlerarasındaki bağların güçlenmesine olanak tanınarak iki hanedan aileyi birbirine yaklaştırmıştır. Nitekim Büyük Selçuklular ile Abbâsî Halifeliği arasındaki ilk akrabalık ilişkisi aşağıda üzerinde durulacağı gibi Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'un Abbâsî halifesi ile evlenmesiyle gerçekleşmişti. Ancak bundan önce Hârûnürreşîd'den itibaren pek çok Türk hatununun Hilafet saraylarına gelin olarak gittiği bilinmektedir (Kitapçı, 1994, s. 14). Abbâsî Hanedanlığı ile yapılan evliliklerin diğer bir nedeni de İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in soyu ile bağ kurmaktır. Böylelikle Peygamber sevgisinin üst düzeylerde olduğu Türk sultanları bu şerefe nail olmayı istemişlerdir (Kitapçı, 1994, s. 14-15). Tuğrul Bey'in kendi sözleriyle buradaki amacının "halife vasıtasıyla Hz. Peygamber'in sülalesiyle akrabalık tesis etmek" olduğu anlaşılmaktadır (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 36; Kitapçı, 1994, s. 18, 1995, s. 48). Tuğrul Bey'in halifenin kızı ile evlenmek istemesinin bir diğer nedeni de vefat eden eşi Altuncan Hatun'un ölmeden önceki son isteğidir. Yukarıda belirtildiği gibi Altuncan Hatun'un vefat ederken vasiyeti Tuğrul Bey'in dünya ve ahiret hayatında mutlu olması için halifenin kızıyla evlenmesi gerektiği yönünde olmuştu (Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 89). Bu istek doğrultusunda gerçekleşen evlilik, belirtildiği gibi Tuğrul Bey'in yaptığı son evliliğidir.

Tuğrul Bey'in halifenin kızı ile olan evlilik isteği yukarıda da bahsedildiği üzere belki de Selçuklu döneminde gerçekleştirilirken en çok zorlanan evlilik olmuştur. Halife kızını Tuğrul Bey ile evlendirmek için birçok girişimlerde bulunmuş ve bu evliliğe razı olmamıştır. Zira Tuğrul Bey o zaman 70 yaşına yakındır. Tahminimize göre halifenin kızının daha önce bir evlilik yaptığına dair kaynaklarda bilgi aktarılmadığı ve Abbâsîlerde de kadınların genel evlenme yaşlarının çok geç olmadığı göz önüne alındığında, gelinin yaşının küçük olduğu akla gelmektedir. Bu durumda aradaki yaş farkı elli yaş civarında idi. Tuğrul Bey ise bunu göz ardı etmiş olmalı ki Abbâsî halifesinin ısrarlı karşı çıkmasına rağmen bir o kadar bu evliliğin olması için mücadele etmiş ve servetler harcaıyıp seferler düzenlemiştir. En nihayetinde de Tuğrul Bey'in istediği olmuş ve evlilik gerçekleşmiştir. Konumuzun sınırları gereği bu evliliğin gerçekleşme süreci içerisindeki olaylara girilmeyecek daha çok evliliğin tarihlendirmesi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Kaynaklara göre Rey kadısı Ebu Yahya ilk defa 1061-1062 yılında Bağdat'a gelerek Tuğrul Bey'in Halife Kâim-Biemrillah'a kızı Seyyide Fatıma Betül Hatun ile evlenme isteğini içeren mektubunu getirip takdim etti. Bundan sonra uzun soluklu görüşmeler başladı. Birçok görüşmenin ardından halife, Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun'un nikâhının kıyılmasına razı oldu. Nikâh Tuğrul Bey'in olmadığı bir ortamda vekilleri vasıtası ile Tebriz dışında kıyıldı (Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 111) ve daha sonra kendisine bir mektup ile haber verildi. Haberi alan sultanın çok mutlu olduğu, hatta yeri öpüp dua ettiği, bundan sonraki yaşamını halifeye hizmetle geçireceğini ve her daim halifenin hizmetinde olduğunu dile getirdiği aktarılmaktadır (İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 78-79).

Tuğrul Bey, halifenin kızıyla evlenmesi dolayısıyla düzenlenecek düğün törenine katılmak amacıyla Hoy ve Urmiye üzerinden 10 Ocak 1063 Cuma günü Bağdat'a geldi (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 40; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011, XIX, s. 140,144 vd). Yukarıda söz konusu edilen olaylardan sonra halifenin kızı

Seyyide Hatun, sultanla 17 Şubat 1063 Pazartesinde gerdeğe girdi (Bundârî, 1999, s. 21; Ravendî, 1999, s. 109; Abû'l-Farac, 1999, I, s. 315; İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 81; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 38; Reşîdüddin Fazlullah, 2011, s. 26; Ahmed b. Mahmud, 1977, I, s. 45; Ayan, 2021, s. 132).

O sıralarda hasta olan Tuğrul Bey'in bu evliliğinin sevinci uzun sürmemiş ve Selçuklu sultanı çok geçmeden 4 Eylül 1063'te hastalığına yenik düşerek vefat etmiştir (Kitapçı, 1994, s. 35). Tuğrul Bey'in vefatından sonra eşi Seyyide Hatun, mihrî ile birlikte yeniden Bağdat'a babasının yanına gönderilmiştir (Ravendî, 1999, s. 110; Kitapçı, 1995, s. 136). Böylelikle belirli amaçlarla yapılan bu evlilik istenilen amaca ulaşamamıştır.

Çağrı Bey ve Kızları

Çağrı Bey ile Karahanlı soyundan gelen ve aynı zamanda Alp Arslan'ın annesi olacak olan Terken Hatun arasındaki evliliğin tarihi çok net değildir. Ancak Alp Arslan'ın 1 Muharrem 420/20 Ocak 1029 tarihinde doğduğunu düşündüğümüzde evlilik en erken 1028 başlarında gerçekleşmiş olmalıdır (Şimşir, 2021, s. 13). Çağrı Bey'in 380/990 yılında doğduğu düşünüldüğünde de o, bu evlilik gerçekleştiğinde 38 yaşlarında olmalıdır. Tuğrul Bey bahsinde de belirttiğimiz üzere o dönem için 38 yaş hanedan üyelerinde geç bir yaştır. Bu durumda Çağrı Bey'in bu evliliği de yaptığı ilk evliliği olmamalıdır. Burada bahsedilen hatun meşhur Melikşah'ın hanımı olan Terken Hatun değildir. İleride onun evliliği üzerinde durulacaktır. Terken bir isim olmayıp Türk hakanlarına, hakanların eşlerine ve kızlarına verilen unvandır (Bezer, 2011, s. 509).

Yukarıda da değinildiği üzere evlilik yolu ile devletin siyasi ayağının güçlendirilmesi çabasında manevi bağları kurarak dini yönden de siyasi destek alma yoluna gitme uygulaması pek çok hükümdar tarafından uygulanmıştır. Özellikle İslam toplumlarının manevi temsilcisi konumunda olan Abbâsî halifesi ise bu konuda akrabalık bağı kurulması en isabetli olacak kişidir. Dolayısıyla başa geçen pek çok hükümdar kendi nüfuz sahalarını en zirveye taşımak ve adlarının halife ailesi ile anılmasını sağlamak için bu tarz evlilikler yapmış ve amaçlarına da ulaşmışlardır (Kitapçı, 1995, s. 56). Kızın gelin gitmesi ile akrabalık kurma uygulamasının Selçuklulardaki ilk örneği ise Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile Halife Kâim-Biemrillâh'ın nikâh akdidir denilebilir (Kaçın, 2017a, s. 105).

Tuğrul Bey'in Bağdat seferinden sonra Halife Kâim-Biemrillâh, Selçuklular ile olan bağlarını kuvvetlendirmek için Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile oğlu Zahiredüddin'i evlendirmek istedi. Lakin Zahiredüddin'in vefat etmesi bu evliliğin olmasına engel oldu. Ardından halife bu defa kızı kendisine istemiş ve Tuğrul Bey de buna olumlu cevap vermişti. Asıl adı Hatice olan bu hatun, Arslan ünvanını Abbâsî halifesi ile evlenmesi dolayısıyla almıştır (Sümer, 1986, s. 8). Nikâh, Muharrem 448/Mart-Nisan 1056'da kıyıldı (Hüseynî, 1999, s. 12-13; İbn Kesîr, 1995, XII, s. 168; İbnü'l-Esîr, 1991, IX, s. 468; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 4). Evlilik ise Şaban 448/Ekim-Kasım 1056 tarihinde gerçekleşti (Azimî, 2006, s. 14; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 5). Kâim-Biemrillâh'ın doğumu 1001 yılında olduğuna göre (Özaydın, 2001, s. 210) bu evlilik yapıldığında halife 55 yaşlarında idi. Hatice Hatun ile ilk başta oğlunu evlendirmeyi düşündüğüne göre Hatice Hatun ona göre çok küçük yaşta olmalıdır. Halife 12 Şaban 467/2 Nisan 1074 tarihinde öldü. Evlilik yaklaşık 19 yıl kadar sürmüştü. Halifenin ölümünden sonra 2 yıl kadar dul kalan Hatice Hatun, bu defa 469/1076-77 yılında Kâkûyî emiri Alâüddeve Ali ile evlendirildi (Bundârî, 1999, s. 53; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 413; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 18). Anlaşılacağı üzere bu evlilik de siyasi amaçla yapılan bir evlilikti. Bu evlilikten Alâüddeve Ebu Kalîcâr Gerşasb b. Ali b. Feramürz adlı bir oğlu ve Ata Hatun adlı bir kızının olduğunu biliyoruz. Onun ismi üzerinde kaynaklarda farklı bilgiler geçmektedir. Gerşasb b. Ali ile Feramurz b. Ali'nin aynı kişi olduğunu söyleyen araştırmacılar olduğu gibi iki farklı kişi olduğunu belirtenler de bulunmaktadır (Güner, 2001, s. 361-365; Sümer, 1986, s. 8-13). Alâüddeve Ali de Berkayaruk ile Tutuş arasında Rey yakınında cereyan eden savaşta 488/1095 yılında hayatını kaybetti (Güner, 2001, s. 220). Gerşasb b. Ali, babasının vefatından sonra Kâkûyî emîri olmuştur. Yine onun oğlunun emîr olması sayesinde Kâkûyîlerle

Muhammed Tapar ve Sultan Sencer dönemlerinde yakın ilişkiler kurulabilmiştir. Hatice Arslan Hatun'un gerek halife ile evliliği sırasında oynadığı rol ve gerekse Kâkûyîler ile olan ilişkilerde aracı olması nedeniyle bu yapılan siyasi evliliğin başarıya ulaştığını söylemek mümkündür.

Çağrı Bey'in bir diğer kızı Gevher Hatun ise Erbasan ile evlenmiştir. Erbasan'ın ismi kaynaklarda El-Basan, Er-Basgan, Erisığı, Chirisoskûl, Guedriç ve Kurtçu gibi farklı şekillerde aktarılmaktadır (Merçil, 2011, s. 335). Erbasan Yusuf b. Selçuk'un (Yınal) oğludur. Bu evliliğin gerçekleşme tarihi ile ilgili kaynaklarda net bilgiler verilmemektedir. Erbasan'ın Tuğrul Bey dönemindeki görevleri dikkate alındığında evliliğin 451/1059-1060 yılı öncesinde yapılmış olması muhtemeldir (Kaçın, 2017b, s. 23; Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011, s. 57).

Çağrı Bey'in ismini bilmediğimiz kızı ile Gazne Sultanı Mesud'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mevdûd, Selçuklularla olan ilişkileri düzeltmek için evlenerek akrabalık tesis etti (Kazvini, 2015, s. 398; Merçil, 2007, s. 80). Bu evlilik muhtemelen Mevdûd ile Çağrı Bey'in kızının çocukları olan Ali'nin 440/1048 de beş yaşında olduğu dikkate alındığında Mevdûd'un babasının ölümünün ardından devletin başına geçtiği 1040 yılı başında gerçekleşmiştir (Kaçın, 2017b, s. 134). Mevdûd muhtemelen 401-402/1010-1011 yılları arasında doğduğuna göre (Merçil, 2004, s. 431) 38 yaşlarında iken bu evlilik gerçekleşmiş olmalıdır.

Çağrı Bey'in diğer bir kızı ve Alp Arslan'ın kız kardeşi olan Safiye Hatun ile Tâcül-Mülk Ebu Kâlicâr Hezâresb arasındaki evlilik, Tuğrul Bey'in Hezâresb'i vergi tahsili için görevlendirdiği zamanda yani 448/1056-1057 yılından sonra gerçekleşmiştir (Kaçın, 2017b, s. 160). İbnü'l-Esîr'in 462/1070 yılı olayları içinde bu evliliği aktarması, evliliğin onun ölümünden hemen önce gerçekleştiği izlenimini vermektedir (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 69). 3 Temmuz 1070 tarihinde Isfahan'dan ayrılarak Hûzistân'a doğru yola çıkan Hezâresb, Ferende'ye ulaştığında ishalden vefat etti. Hezâresb'in vefatından sonra Mezyedî Emîri Nûruddevle Dübey, yanına aldığı Musul Emîri Müslim b. Kureyş ile Sultan Alp Arslan'ın yanına gitti. Hemedan'a ulaşan Müslim b. Kureyş, Hezâresb'in ölümü ile dul kalan sultanın kız kardeşi ile evlenmek istediğini söyledi. Bu teklifi kabul eden Alp Arslan, kız kardeşini Müslim ile evlendirdi ve Müslim'e bazı iktâları vererek gönderdi. Nikâh 462/1070 yılında kıyıldı (Bundârî, 1999, s. 36; İbnu'l-Adîm, t.y., s. 2754; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 69; Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011, s. 32). Selçuklu hanedanıyla kurduğu akrabalıkla Müslim, nüfuz alanını genişletmiş oldu. Müslim, Alp Arslan'ın vefatından sonra da Melikşah'a tabiiyetini sürdürürken bir ara Tutuş ile mücadeleye girdi. Ardından hem Melikşah hem de Süleyman Şah ile arası açıldı. Nihayet Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah ile Afrin Çayı üzerinde yapılan savaşta Süleyman Şah'ın askerleri tarafından 24 Safer 478 / 20 Haziran 1085 tarihinde öldürüldü (Bezer, 2006, s. 96).

Sultan Melikşah'ın halası ve Müslim b. Kureyş'in dul eşi olan Safiye Hatun'un üçüncü evliliği yine siyasi amaçla Müslim b. Kureyş'in kardeşi İbrahim ile 479/1086-87 yılında yapıldı. Anlaşılacağı üzere bu evlilik de yine levirat usulünde gerçekleşmişti. Müslim'in öldürülmesinden sonra hapisten kaçan kardeşi İbrahim, Ukaylîlerin başına geçti. Buradan girişeceği saltanat mücadelesinde Melikşah'ın desteğini almak için yanına gitmiş ve Safiye Hatun ile de evlenmek suretiyle akrabalık bağı tesis etmek istemişti (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 130; Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011, s. 67). Böylelikle İbrahim ağabeyi gibi Selçukluların desteğini almış ve daha rahat hareket etmeye başlamıştır. Görüldüğü gibi Safiye Hatun, devlet menfaati için birden fazla siyasi evlilikler yapan Selçuklu hanedanına mensup hatunlardan birisidir.

Alp Arslan ve Kızları

Alp Arslan ile ileride Melikşah'ın annesi olacak olan Seferiye Hatun'un evliliği 441/1049 yılında veya bu tarihten kısa süre sonra yapıldı. Karahanlı Arslan Han ile akdedilen antlaşma sonrasında iki taraf arasında kurulan iyi ilişkilerin akrabalık bağı ile de kuvvetlendirilmesi için bu evlilik gerçekleştirilmişti. Alp Arslan'ın 1029 tarihinde doğduğu düşünüldüğünde evlilik gerçekleştiğinde 20

yaşındaydı. Seferiye Hatun, bazı kaynaklarda Karahanlı hanedan kadınları için kullanılan “Terken” sıfatıyla anılmış (Hüseynî, 1999, s. 111), Sultan’ın çoğu seferinde yanında bulunmuş, Selçuklu tarihinde birçok önemli siyasi olayda ismi geçmiştir. Sultan Alp Arslan, son anlarında yaptığı vasiyetinde ağabeyi Kavurd’a, hâkim olduğu Kirmân bölgesine ilave olarak Fars bölgesinin de verilmesini ve ölümünden sonra karısı Seferiye Hatun ile evlenmesini istemişti (İbnü’l-Esîr, 1991, s. 1078-1079; Sibt İbnu’l-Cevzî, 2011, s. 184). Hem hâkimiyet alanının genişlemesi hem de böyle bir evlilik sayesinde elde edeceklerinden sonra Kavurd’un kendisinden sonra tahta geçecek Melikşah’ın iktidarına karşı isyanını engellemeyi hedeflemiştir. Görüldüğü üzere bu evlilik ile de yine levirat türü bir evlilik yapılmak istenmişti. Fakat Alp Arslan’ın vefatından hemen sonra Kavurd’un isyan etmesi ve bu isyanı sonucunda öldürülmesi ile bu evlilik gerçekleşmemiştir. Zaten Seferiye Hatun da Alp Arslan’ın vefatından bir yıl sonra 466/1073 yılında hayatını kaybetmiştir (Bundârî, 1999, s. 37; İbnü’l-Esîr, 1991, X, s. 78-79; Kazvî, 2015, s. 70; Sibt İbnu’l-Cevzî, 2011, s. 6; Şimşir, 2021, s. 169-170).

Alp Arslan ile Kıpçak Hanedanlığına mensup Ümmü Kıpçak Hatun arasındaki evliliğin tarihi çocuklarının yaşına bakılarak tahmin edilebilmektedir. Buna göre 457/1065 yılında küçük bir çocuklarının bulunduğu (Sibt İbnu’l-Cevzî, 2011, s. 18) dikkate alınrsa evliliğin 1050 yılların sonlarında gerçekleşmesi muhtemeldir. Bu durumda Alp Arslan 20 yaşlarında olmalıdır ve Seferiye Hatun ile evliliği de devam etmektedir. Kadınlara yönelik ayrıntılara kaynaklarda yer verilmediği için onların yaşları ile ilgili bir değerlendirme yapmak mümkün görünmemektedir.

Sultan Alp Arslan’ın bir diğer evliliği Gürcü kralı David’in oğlu Gorige’nin kızı olan ve kaynaklarda ismi aktarılmayan Gürcü prensesi ile olmuştur. Bu evlilik Ani Seferi sonrasında gerçekleşmiştir. Ani Seferi 456 veya 457/1064-1066 yıllarında (Bundârî, 1999, s. 31; İbnü’l-Cevzî, 2014, s. 318; İbnü’l-Esîr, 1991, 10/49, s. 52; Sibt İbnu’l-Cevzî, 2011, s. 31; Urfalı Mateos, 2000, s. 118-119) olduğuna göre bu evlilik de bu tarihten sonra yapılmış olmalıdır. Bu durumda seferin tarihi 1064 olarak alınrsa evlilik 1065 yılı, 1066 alınrsa 1067 yılı öncesi gerçekleşmiş olmalıdır. Sefer sonrasında nikâh kıyılmış, düğün ise sefer dönüşünde Hemedan’da gerçekleşmiştir. Fakat bu evlilik çok uzun sürmemiş, Alp Arslan prensesten boşanmış ve emrindeki yöneticilerden birisi ile prensesi evlendirmiştir. Bu kişinin kim olduğu hakkında değişik rivayetler olsa da İzzülmülk Mansur isimli çocuklarının dünyaya geldiği göz önüne alınrsa prensesi evlendirdiği kişinin Nizâmülmülk olması kuvvetle muhtemeldir (Bundârî, 1999, 31; Reşîdüddin Fazlullah, 2011, 110; Sibt İbnu’l-Cevzî, 2011, s. 25). Bu evlilik yaklaşık olarak 460/1068’de Alp Arslan’ın Gürcistan seferinden hemen önce veya sonrasında gerçekleşmiş olmalıdır (Bundârî, 1999, s. 31; İbnü’l-Esîr, 1991, X, s. 238; Reşîdüddin Fazlullah, 2011, s. 110). Alp Arslan bu hareketiyle Gürcü kralına, onun Selçuklu sultanı ile denk olmadığı, ancak emrindeki bir vezire denk bulunduğu mesajını da vermek istemiştir (Kaçın, 2017b, s. 49).

Sultan Alp Arslan’ın kızlarından Aişe Hatun ile Karahanlı Tamgaç Han’ın oğlu Şemsülmülk 457/1065 yılında veya bu tarihten kısa süre sonra evlendiler (İbnü’l-Esîr, 1991, IX, s. 301). Zamanla Selçuklular ile Karahanlıların arası açılıp yapılan mücadelelerde Şemsülmülk yenilince hırsını karısından almaya kalktı. Kaynaklarda Şemsülmülk’ün Aişe Hatun’u 462/1069-1070’de Selçuklular lehine casusluk yaptığı gerekçesi ile döverek öldürdüğü aktarılmaktadır (Sibt İbnu’l-Cevzî, 2011, s. 49; Ahmed b. Mahmud, 1977, I, s. 109). Daha sonra yaptığından pişman olan ve Alp Arslan’ın gazabından korkan Şemsülmülk bu defa kendisinin karısını öldürmediğini söyleyerek özür dilemek için elçilerini Sultan’a gönderdi. Alp Arslan bu elçilere inanmadığı ve kızgınlığı geçmediği için hemen Şemsülmülk üzerine bir sefere çıkmışsa da Yusuf el-Harezmi tarafından hançerlenerek öldürülünce bu sefer tamamlanamamıştır. Şemsülmülk’ün bu davranışı karşılıksız kalmıştır (İbnü’l-Cevzî, 2014, s. 325; Sibt İbnu’l-Cevzî, 2011, s. 49).

Sultan Alp Arslan, Abbâsîler ile bozulan ilişkileri düzeltebilmek için birçok girişimde bulundu. Bunlardan birisi de Seferiye Hatun’dan doğan kızını Halife Kâim-Biemrillâh’ın torunu ve daha sonra Muktedî-Biemrillâh adı ile halife olacak olan Uddetüddin ile evlendirmektir. Bu kızın ismi kaynaklarda

verilmemektedir. Evlilik Şevval 464/Haziran 1072 tarihinde gerçekleşti (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 76; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 45). Seferiye Hatun ile Alp Arslan'ın evliliği 441/1049 yılı veya bu tarihten kısa bir süre sonra gerçekleşmiş olduğuna göre (Kaçın, 2017b, s. 109) bu kızın doğumu da yaklaşık olarak 1050 yılında veya sonrasında olmalıdır. Bu durumda hatun henüz yirmi yaşına girmemiş ya da yirmili yaşların başındadır. Muktedî-Biemrillah'ın 474/1082 yılında Melikşah'ın kızı ile evlenmek istemesinden (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 115; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 44) hatunun bu tarihten önce öldüğü tahmin edilebilir. Bu durumda da bu hatunun ömrü ve evliliği uzun olmamış ve otuzlu yaşlara ulaşmadan ya da başlarında vefat etmiş olmalıdır.

Melikşah ve Kızları

Sultan Melikşah'ın ve hane halkının evliliklerine bakıldığında hakkında en çok malumat olan ve dolayısıyla en çok bilinen evliliğin Terken Hatun ile gerçekleşen izdivaç olduğu görülmektedir. İslam öncesi ve İslam sonrası dönemlere bakıldığında Türk devletlerinde hükümdar ailesine mensup veya gelin olarak gelen hatunların devlet yönetimine etkilerinin büyük olduğu görülmektedir. Bu konuda en çok dikkati çeken hatun ise Melikşah'ın hanımı Terken Hatun'dur. Terken Hatun, kişiliği ve icraatları nedeniyle çeşitli yönleri ile ele alınarak hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Ancak burada konunun sınırları gereği bu ayrıntılara girilmeyecek sadece evliliği ile ilgili bilgiler üzerinde durulacaktır.

Terken Hatun, Batı Karahanlıların kurucusu ve ilk hükümdarı İbrâhim Tamgaç Han'ın kızı ve daha sonra Karahanlı tahtına çıkacak olan Şemsülmülk Nasr'ın kız kardeşidir (Hüseynî, 1999, s. 51-52; Ravendî, 1999, I, s. 51-52; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 203). Tam adı bilinmemekte ancak Melikşah'ın lakabı olan Celâlî'd-Devle lakabına nispetle Celâliye ismiyle anılmaktadır. Terken Hatun'un Melikşah'tan Dâvud, Ahmed, Mahmelek ve Mahmud adlı dört çocuğu olmuştur (Bezer, 2011, s. 510). Terken Hatun ile Melikşah'ın evlenme tarihi tartışmalıdır. Melikşah'ın Terken Hatun'un ile evliliği Sultan Alp Arslan ve Nizâmülmülk ile birlikte çıktıkları Gürcistan Seferi sonrasında gerçekleşmiştir. İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr evlilik tarihini 456/1064 yılı olarak kaydetmişlerdir (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 52; İbn Kesîr, 1995, XII, s. 203) Sıbt İbnü'l-Cevzî ise 457/1065 yılı olarak kaydetmekte ancak bu tarihi nikâh tarihi olarak vermekte ve düğünün sonradan yapıldığını söylemektedir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 15). Aslında makul kabul edilmesi gereken görüş de bu olmalıdır. Çünkü 1055 yılında doğan Melikşah, 1065 yılında henüz 10 yaşında olup bu yaş fizikî olarak evlilik için erkendir. Dolayısıyla evlilik daha sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Bu nedenle İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr tarafından öne sürülen 1064 tarihinde düğünün yapılması ihtimali oldukça zayıftır. Bu tezimizi destekler nitelikte Mahmelek'in 480/1087 yılında evlenecek yaşta olması dikkate alındığında da Terken Hatun ile Melikşah'ın evliliği onun Alp Arslan tarafından 458/1066 tarihinde veliaht ilan edildikten sonraki ve 1070'den önceki bir tarihte olduğu düşünülebilir. Yine Melikşah'ın kızı olan Mahmelek Hatun, Abbâsî halifesi ile evlenmişti. İlerleyen süreçte Sultan Melikşah ile halifenin arasının veliahtlık meselesinden dolayı açılmasından sonra Mahmelek Hatun babasının isteğiyle oğlu Caferi de yanına alarak 482/Mayıs-Haziran 1089 tarihinde saraydan ayrıldı. Kısa süre sonra da Zilkade 482/Ocak 1090 tarihinde 20'li yaşların başlarında çiçek hastalığından vefat etti (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 165-166; İbn Kesîr, 1995, XII, s. 271-272;). Bu durumda Mahmelek 1070 yılı veya kısa süre sonra doğmuş olmalıdır. Yine Melikşah ve Terken Hatun'un ilk çocuğu Davud olup 474/1082'de erken yaşta vefat etmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 139-140; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 116; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 45). Buna göre Davud, Mahmelek'ten en az bir yaş kadar büyük olması gerektiğinden 1070 öncesinde doğmuş olmalıdır. Bu durumda da hamilelik dönemi geriye çekildiğinde Terken Hatun ile Melikşah'ın evliliği en geç 1068 yılında gerçekleşmiş olmalıdır.

Sonuç olarak Melikşah ile Terken Hatun'un evlilik tarih ve yaşları ile ilgili olarak diyebiliriz ki; evlilik kararının alındığı Gürcistan Seferi sonrasında Melikşah 10-11 yaş gibi evlilik için çok küçük bir yaşta idi. Bu dönemde yapılan siyasi evliliklere bakıldığında genellikle kendisine vekâlet verilen kişiler vasıtasıyla önce nikâh kıyılıyordu, fakat evlilik gerçekleşmiyordu. Bundan bir süre sonra düğün

yapılıyordu. Melikşah'ın yaşı göz önüne alındığında bu yapılan törenin de nikâh töreni olduğu, düğünün ise sonralarda yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında düğünün 1068 yılında olduğunu söylemek mümkündür (Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah, 2017, s. 37; Bezer, 2011, s. 510; Kaçın, 2017b, s. 116). Bu durumda Melikşah yaklaşık 13 yaşlarında olmalıdır.

Yine bu bilgiler değerlendirildiğinde Melikşah'ın 14-15 yaşlarında baba olduğu da dikkat çekmektedir. Terken Hatun ile de aynı yaşlarda olacağı varsayımından yola çıkılırsa Terken Hatun'un da bu yaşlarda olduğu tahmin edilebilir.

Melikşah'ın bir diğer evliliği akraba evliliği şeklindedir. Sultan Melikşah amcasının kızı yani kuzeni Zübeyde Hatun ile evlenmiştir. Zübeyde Hatun aynı zamanda Sultan Alp Arslan'ın kardeşi ve Çağrı Bey'in oğlu, güçlü emirlerden Yâkûtî'nin kızıydı. Selçuklu hanedan ailesinden olan Zübeyde Hatun aynı zamanda Azerbaycan Emîri Kutbüddîn İsmail b. Yâkûtî'nin de kız kardeşiydi (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 191; Oruç, 2021, s. 319). Bu evliliğin ne zaman yapıldığı ile ilgili bilgiler net değildir. Fakat olayların seyrine bakıldığında tahmin yürütmek mümkündür. Selçuklu soyundan gelen bu hatunla Melikşah'ın evliliğinden oğlu Berkyaruk Muharrem 474/Haziran-Temmuz 1081 tarihinde dünyaya gelmiştir (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 184). Zübeyde Hatun ile Melikşah'ın bu evliliğinden ilk olarak bir kız çocuğu doğduğu kaynaklarda geçmektedir. Bu kız, Gazneli Sultanı İbrahim ile evlenen Gevher Hatun'dur. Bu kız çocuğu onların ilk çocukları ve Berkyaruk'un ablasıdır. Gevher Hatun değineceğimiz üzere Gaznelilere gelin gitmiştir. Bu evlilik için nikâh tarihi olarak 466/1073-1074 tarihi verilmektedir (Ahmed b. Mahmud, 1977, I, s. 35,123; Hüseyinî, 1999, s. 40; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 151). Bu durumda 1070 yılı başında Melikşah ile Zübeyde Hatun evlenmiş ve hemen çocukları Gevher Hatun doğmuş olmalıdır. Zübeyde Hatun'un 492/1099 yılında 42 yaşında (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 238) öldüğünü düşünülürse o 1057 yılında doğmuştur. Bu durumda evlendiklerinde 1055 doğumlu olan Melikşah yaklaşık 15-16 yaşların başında ve 1057 doğumlu olan Zübeyde de yine yeni 13-14 yaşına girmiş ya da girmek üzere olmalıdır (Kaçın, 2017b, s. 27).

Zübeyde Hatun hem kızından dolayı Gazneliler açısından, hem de Berkyaruk dolayısıyla Selçuklular açısından kıymetli bir hatun olmuştur. Zübeyde Hatun'un ismine Melikşah'ın ölümü sonrasında Terken Hatun'un kendi oğlunu hükümdar yapabilmek için Berkyaruk ile yaptığı mücadele sırasında sıkça rastlanmaktadır. Bu mücadele esnasında Zübeyde Hatun, oğlunun Terken Hatun tarafından öldürüleceği korkusuna kapılmış ancak Nizâmülmülk taraftarlarının Berkyaruk safında olması ile rahatlamıştır. Doğal olarak oğlu Berkyaruk'u destekleyen Zübeyde Hatun, bazı siyasi olaylara da müdahil olmuştur. Nitekim tüm çekişmelerin sonunda da boğdurulmak suretiyle 492/1099 yılında 42 yaşında öldürülmüştür (Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 306; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 192, 211, 238; Oruç, 2021, s. 327).

Melikşah'ın yaptığı bir diğer evlilik Seferiye Hatun iledir. Selçuklu Hanedan üyelerinin cariyeye kökenli kadınlar ile yaptıkları evliliklerin ilk örneği diyebileceğimiz bu evlilikten 18 Şaban 474/27 Kasım 1084 de Muhammed Tapar dünyaya gelmiştir. Bu durumda evlilik en erken 1083 yılında gerçekleşmiş olmalıdır ki bu sırada Melikşah yaklaşık olarak 28 yaşlarında. Doğan bu çocuk ile birlikte Seferiye Hatun da cariyelikten çıkarak ümmü veled unvanını almıştır (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 417). Melikşah'ın bu hatundan 25 Receb 477/27 Kasım 1084'de son Büyük Selçuklu sultanı olacak olan oğlu Sencer doğmuştur (Hüseyinî, 1999, s. 44; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 130). Seferiye Hatun 515/1121-1122 yılında Merv'de vefat etmiştir (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 469).

Melikşah'ın kızı ve Muhammed Tapar'ın kız kardeşi olan Seyyide Hatun ile Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh arasında Şaban 502/Mart-Nisan 1109 tarihinde nikâh kıyıldı (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 376; İbn Kesîr, 1995, XII, s. 327). Seyyide Hatun 2 yıl sonra Ramazan 504/Mart Nisan 1111 tarihinde Bağdat'a gitti ve evlilik o zaman gerçekleşti. 19 Şevval 470/5 Mayıs 1078 Bağdat'ta doğan Müstazhir-Billâh 33 yaşındadır. Evlilik Abbâsî halifesinin 16 Rebiülevvel 512/6 Ağustos 1118 tarihinde ölmesi

nedeniyle çok uzun soluklu olmadı (Merçil, 1989, s. 61). Seyyide Hatun ise ailesinin yanına döndü. Ailesinin yanında 20 yıl kadar yaşadıkdan sonra Kirman Selçuklu Sultanı Arslan Şah ile 18 Safer 533/25 Ekim 1138 tarihinde ikinci evliliğini yaptı. Bu hatun belirtildiği gibi önce Halife Müstazhir-Billâh ile 504/1111 yılında evlenmişti (İbn Kesîr, 1995, XII, s. 330; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 387). Bu durumda Seyyide Hatun 40 yaşlarında olmalıdır. O dönemde kadınlar için kırklı yaşlarda evlilik pek görülmemekle birlikte hanedanlar arasında gerçekleştirilen siyasi evlilikler gereği yapılabiliyordu (Kaçın, 2017a, s. 44). Verilen tüm bilgiler değerlendirildiğinde Seyyide Hatun 1138 tarihinde 40 yaşlarında olduğuna göre 1090'lı yılların sonunda doğmuş olmalıdır. İlk evliliğinin nikâhı kıyıldığında 10-13, evlilik gerçekleştiğinde ise 13-15 yaşlarında. İkinci evliliğini ise belirttiğimiz üzere kırklı yaşlarda yapmıştır. Mevcut bilgilerimize göre Seyyide Hatun bu evlilikten kısa süre sonra da vefat etmiştir (Kayhan, 2001, s. 186).

Melikşah'ın dillere destan güzelliğe sahip kızı Gevher Hatun (Mehdi Irak) ile Gazne Sultanı İbrahim'in oğlu Mesud arasında da bir evlilik gerçekleşti. Gazneli Sultanı İbrahim, Selçuklular ile olan ilişkilerini düzeltmek için Melikşah'ın kızı Gevher Hatun'u oğlu Mesud ile evlendirmek için heyet gönderdi. Böylelikle siyasi bir evlilik gerçekleştirilip akrabalık kurmak suretiyle ilişkiler kuvvetlendirilmek istendi. Melikşah bu teklifi kabul etti ve 466/1073-1074 yılında İsfahan'da nikâh kıyıldı (Hüseynî, 1999, s. 40; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 151; Ahmed b. Mahmud, 1977, I, s. 35,123). Yukarıda belirttiğimiz üzere Melikşah ile Zübeyde Hatun'un evliliği 1070'li yılların başlarında oldu. Bu durumda Gevher Hatun henüz küçük bir çocuktuktu. Bu tarihte nikâh kıyılmış, evlilik ise çok sonraları gerçekleşmiştir. Bu evlilikten olan Arslanşah'ın 481/1088-1089'da dünyaya geldiği bilgisi dikkate alındığında ancak hatunun 1080'li yılları ikinci yarısında yani 1085 yılında veya bu tarihten kısa bir süre sonra Gazne'ye gittiği ve düğün yapıldığı söylenebilir. Gevher Hatun'un ölüm tarihi ile ilgili net bir bilgi yoktur ancak Mesud'un 492/1099 yılında Gevher Hatun'un kız kardeşi ile evli olduğunu düşündüğümüzde bu tarihten önce otuzlu yaşları göremeden yirmili yaşlarda vefat etmiş olmalıdır (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 402; Kaçın, 2017b, s. 142-143).

Melikşah'ın diğer kızı Cevher Hatun ile Gazne Sultanı İbrahim'in oğlu Nasr arasında yapılan evlilik de yine siyasi nedenlerle yapılan evliliklere bir örnektir. Gazne Sultanı İbrahim, Selçuklularla bozulan ilişkileri düzeltmek için onlarla akrabalık kurmak istedi. Bu amaçla diğer oğlu Nasr ile Melikşah'ın Zübeyde Hatun'dan dünyaya gelen kızı ve aynı zamanda Berkyaruk'un da kız kardeşi olan Cevher Hatun'u evlendirdi. Düğün muhtemelen Tekiş isyanından sonra 478/1085-1086 yılında yapıldı (Hüseynî, 1999, s. 12; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 402). Bu evlilik Gazne tahtına çıkan Mesud'un kardeşi Nasr'ı öldürmesi ile son buldu. Ancak Sultan Mesud, Cevher Hatun'un Selçuklu başkentine dönmesine izin vermedi ve Gazne dışına çıkmasını yasakladı (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 402; Kaçın, 2017b, s. 141). Daha sonra bu hatun ile kendisi evlendi (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 402). Yukarıda da ifade edildiği üzere iki kız kardeş ile aynı anda dini kurallar gereği evlenemeyeceğine göre önceki hanımı olan Mehdi Irak bu tarihten önce ölmüş olmalıdır. Berkyaruk ise bu oldubitti evliliğe taht kavgaları ile uğraşması nedeniyle müdahil olamadı.

Halife Muktedî-Biemrillâh, Alp Arslan'ın kızı olan eşinin vefatından sonra Selçuklular ile olan bağlarını korumak için yine Selçuklu soyundan birisi ile evlenmek istedi. Melikşah'ın kızlarından olan Mahmelek'e talip oldu. Melikşah bu isteğe olumlu yanıt verdi. Kız isteme ve karar alma 472/1082 yılında, düğün ise 480/1087 yılında oldu (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 145; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 73-74; Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 157). Konumuzun dışında olduğundan dolayı nedenlerine girmediğimiz Sultan Melikşah ile halifenin arasının açılmasından sonra Mahmelek Hatun babasının isteğiyle oğlu Caferi de yanına alarak 782/Mayıs-Haziran 1089 tarihinde saraydan ayrıldı. Kısa süre sonra da Zilkade 482/Ocak 1090 tarihinde yirmili yaşların başlarında çiçek hastalığından vefat etti (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 165-166; İbn Kesîr, 1995, XII, s. 275). Bu durumda Mahmelek Hatun da Gevher Hatun gibi 1070'li yılların başlarında doğmuş olmalıdır. Evlilik de yine diğer örneklerde görüldüğü üzere önce nikâh kıyma ve

kızın büyümesini bekleme şeklinde olmuştur. Nikâh sırasında Mahmelek Hatun en geç 11-12, evlendiğinde ise 15-16 yaşlarında olmalıdır.

Sencer ve Kızları

Sultan Melikşah'ın en küçük oğlu Sencer, Emîr Sitti Hatun ile evlenmiştir ancak bu evliliğin tarihi belli değildir. Ancak kız çocuklarından Mahmelek Hatun'un 513/1119 yılında 13 yaşında evlendirildiği düşünüldüğünde bu evlilik 1104 yılından önce gerçekleşmiş olmalıdır (Ravendî, 1999, s. 198; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 417; Reşîdüddin Fazlullah, 2011, s. 187). Sultan Sencer'in de en erken 1086 yılında doğduğu düşünüldüğünde bu evlilik gerçekleştiği esnada Emîr Sitti Hatun'un yirmisine girmedeği söylenilebilir.

Sencer'in de Mahmelek isimli bir kızı olduğu ve bu kızıyla Muhammed Tapar'ın vefatından sonra onun oğlu Mahmud'u evlendirdiği kaynaklarda geçmektedir. Buna göre Mahmud babasının vefatından sonra veliaht olarak tahta oturmuştur. Ancak Mahmud kendi hükümdarlığını kabul etmeyip harekete geçen amcası Sencer ile saltanat mücadelesine girmişse de iki taraf arasında Sâve'de yapılan bu mücadeleyi kaybetmiştir. Sultan Sencer ise Sâve Savaşı'ndan sonra barışmak ve affedilmek üzere huzuruna çıkan yeğeni Mahmud'u kızı Mahmelek Hatun ile Şaban 513/Kasım-Aralık 1119 tarihinde evlendirdi (Azimî, 2006, s. 43; Bundârî, 1999, s. 144; Ravendî, 1999, I, s. 198). Bu düğün münasebetiyle kızını mükemmel çeyizler, altın ve değerli taşlar ile süslü mahfe (tahtrevân) ve fillerle Horasan'dan Irak'a yolladı. Fakat çok geçmeden Mahmelek Hatun, evliliğinin 3. yılında 516/1122-1123 tarihinde henüz 17 yaşında iken vefat etti (Ravendî, 1999, s. 198; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 417; Reşîdüddin Fazlullah, 2011, s. 187). Bu tarih dikkate alındığında yukarıda da belirtildiği üzere 1105 veya 1106 doğumlu olan Mahmelek 13 yaşında evlendirilmiştir. 498/1105 doğumlu olan Mahmud (Özaydın, 2003, s. 371) da yine 13 yaşlarındadır. Mahmelek Hatun'un çok genç vefat etmesi üzerine Mahmud'u çok seven Sultan Sencer'in eşi ve Mahmelek'in annesi olan Emir Sitti Hatun, bu kez de öteki kızı Gevher Nesibe'yi Sultan Mahmud ile evlendirdi. Mahmelek Hatun 1122 dolaylarında vefat ettiğine göre evlilik bundan sonra yani 516-517/1123 ve sonrasında olmalıdır. Böylelikle Mahmud, ikinci kez Sultan Sencer'e damat oldu. Mahmud ile evlenen Gevher Nesibe Hatun'un devlet işleri ile aktif şekilde ilgilendiği ve bundan dolayı kendisine babası Sencer tarafından Ebü'l-Kâsım'ın vezir olarak atandığı kaynaklarda geçmektedir. Gevher Nesibe Hatun, kocasının yanında babası Sultan Sencer'in politikalarına göre hareket etmiştir. Hatun kocası Mahmud ile birlikte babası Sultan Sencer'in yanına Rey'e gitmiştir. Ancak Rey'den Hemedan'a döndükten bir süre sonra 523 veya 524/1128-1129 veya 1130 tarihinde burada vefat etmiştir (Bundârî, 1999, s. 144; Ravendî, 1999, I, s. 198; İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 69; Reşîdüddin Fazlullah, 2011, s. 191; Solmaz, 2021, s. 140). Bu kızın Mahmelek'in küçüğü olduğu ve aralarında da fazla yaş farkı olmayacağı varsayılırsa yine ablası ile aynı yaşlarda evlendirildiği kanısına varılabilir. Devletşah, eserinde Sultan Sencer'in kızlarından birinin adını Sifî Hatun olarak vermekle beraber, bu isim diğer kaynaklarda verilenlerle birbirini tutmamakta ve Sifî Hatun, Sultan Sencer'in eşi olarak kabul edilmektedir (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 439, 476, 525; Reşîdüddin Fazlullah, 2011, s. 106; Ayan, 2008, s. 153; Solmaz, 2021, s. 138).

Sultan Sencer'in bir diğer kızı olan Melike Emîre Hatun ise dönemin Abbâsî Halifesi Müsterşid-Billâh ile 518/1124 yılında evlendirilmiştir (İbn Kesîr, 1995, XII, s. 364). Bu evlilik de siyasi amaçlarla yapılmış olmalıdır. Çünkü bir tarafta önceden kaybedilen dünyevî yetkileri yeniden elde etmek isteyen Abbâsî Halifesi Müsterşid-Billâh vardır. Diğer tarafta ise şimdiye kadar halifelerin kaybettiği dünyevî yetkileri kendi elinde tutmak isteyen Sultan Sencer vardır. Her iki taraf da bu meseleyi kendi lehine çevirmek amacıyla bu siyasi evliliği gerçekleştirmek istemiş olmalıdırlar. Bu evlilikten Ebû Cafer el-Mansur ve Ebu Bekir adlı iki çocuk dünyaya gelmiştir. Müsterşid'in ölümünden sonra Emîre Hatun da Râşid-Billâh'tan sonraki halife Muktefi-Liemrillâh devrinde (1136-1160) vefat etmiştir (Kaçın, 2017b, s. 85; Kitapçı, 1995, s. 210-214; Solmaz, 2021, s. 142). Sultan Sencer'in yukarıda bahsettiğimiz iki kızından küçük olduğunu düşündüğümüz bu kızın da -aralarındaki yaş farkını hesaba katınca- ablası ile aynı

yaşlarda evlendiği söylenebilir. Yine Sencer'in diğer bir kızı olan Melike Hatun'un ise Batı Karahanlı hükümdarı Arslan Han Muhammed b. Süleyman (1102-1130) ile evlendirildiği ifade edilmektedir (Solmaz, 2021, s. 142).

Diğer Selçuklu Hanedan Üyeleri

Sultan Muhammed Tapar'ın evlilikleri hakkında kaynaklarda bilgiler çok sınırlıdır. Eşlerinden bilgi sahibi olduğumuz Sercihan Hatun önce Muhammed Tapar ile evlenmiş, onun ölümünden sonra Mengübars, onun da ölümünden sonra Aksungur ile evlenmiştir (İbnü'l-Esîr, 1991, X, s. 473; Kaçın, 2017b, s. 55). Sultan Berkıyaruk başta olmak üzere diğer hanedan üyelerinin evlilikleri ile ilgili bilgiler kaynaklarda sınırlı olarak verilmiştir. Pek çoğunun tarihlendirilmesi ve evliliklerinin seyri hakkında bilgi edinmek mümkün olmamaktadır.

Tüm verilen bu bilgiler bize göstermektedir ki Selçuklularda sultan eşi dahi olsa kocası vefat eden hatunlar fazla beklenmeden başka birisi ile evlendirilmiştir. Muhtemelen bu durum dul kalan hatunların tek başına yaşamaya mecbur kalmaması ve kimseye muhtaç olmaması içindir. Böylelikle vefat eden hanedan üyelerinin geride kalan eşlerine sahip çıkmış, çoğunlukla yine bir devlet yöneticisi ile evlendirilmiştir. Belki de bu şekilde hareket edilerek hatunların sultandan sonra sıradan bir insan ile evlendirilmelerine de mâni olunmuştur. Bu durum sultanın boşanmış olduğu hatunlar için de geçerlidir. Örneğin Muhammed Tapar, ismini bilmediğimiz ve kızı Fatıma'nın da annesi olan eşini boşanmış ve onu Emir Karaca es-Saki ile evlendirmiştir (İbn'ül Ezrak, 1975, s. 239).

SONUÇ

İlk insanın yaratılışından itibaren evlilik kurumu, neslin devamı için gerekli görülüp sürdürülen kadim bir gelenektir. Evlilik kurumu vasıtası ile neslin kayıt altına alınması sağlanarak hem dinî hem de örfî geleneklere uygun olarak nesillerin devamı garanti altına alınmıştır. Evlilik müessesesi Selçuklularda İslamî ve örfî geleneklere uygun olarak şekillenmiştir. Fakat gerek törensel, gerekse evliliğin yapılış amacı olarak İslamî geleneğe aykırı olmadan farklı gayelere de hizmet etmiştir. Bu noktada evlilikler, hükümdarların evlenecekleri kadını kendilerinin beğenmeleri sonucunda gerçekleşirken, bazen de siyasi çıkarlar için yapılmıştır. Özellikle hanedan ailesine mensup kızlar bu konuda adeta temel köprü görevi üstlenmiştir. Dolayısıyla hanedana mensup kız çocukları küçük yaşlardan itibaren daha çok siyasi amaçlarla evlendirilmiştir. Bazı siyasi amaçlı evliliklerde sultan ile alacağı hatunun yaş farkı göz ardı edilmiştir. Nitekim 70'li yaşlarda olan Tuğrul Bey'in 18-20 yaşlarındaki Abbâsî halifesinin kızı ile evlenmesi bu durumunun somut örneğidir. Bu yaş farkından dolayı halife mümkün olduğunca kızı ile Tuğrul Bey'i evlendirmemek için uğraşmış ama sonuçta bu evlilik gerçekleşmiştir.

Selçuklu hanedan üyelerinin evliliklerinin büyük çoğunluğu, uygun kabul edilen o dönemin teamülleri gereği günümüzde ergenlik yaşı olarak görülen erken yaşlarda gerçekleştirilmiştir. Hatta çok daha küçük yaşlarda nikâh kıyılmış evlilik ve düğün için ergenlik dönemine girilmesi beklenmiştir. Buna bağlı olarak da küçük denilebilecek yaşlarda yapılan evlilikler sonucu çok erken yaşlarda anne-baba olunmuştur. O dönem için kız çocuklarının 13-14 yaşlarında evlenmesi yaygın görülen ve yadırganmayan bir durumdur. Özellikle hanedan üyesi kadınların birçoğunun çeşitli nedenlerden dolayı çok erken sayılabilecek yirmili yaşlarda vefat ettiği görülmüştür.

Hanedan mensuplarının erkekleri özellikle çok eşle evliliği tercih etmişler ve bazen birbiri ardına, bazen de aynı anda pek çok kadını nikâhları altında bulundurmışlardır. Bu durumun ana nedeninin daha çok çocuğa sahip olma isteği olduğu aşikârdır. Yapılan bu evliliklerde daha iyi siyasi münasebetler kurmak ve devletlerarası ilişkileri kendi lehlerine çevirme düşüncesi temel alınmıştır. Ancak bütün evliliklerin salt bu nedenlerle yapıldığını düşünmemek gerekir. Bir sultanın sadece beğenerek bir kadınla evlenmek istemesi de sık karşılaşılan bir durumdur. Özellikle cariye kökenli kadınlarla yapılan evlilikler bu türdendir.

Selçukluların evliliklerinde yaygın olarak görülen ve doğal karşılanan bir diğer evlilik türü ise hanedan içinde gerçekleştirilen levirat usulü evliliklerdir. Levirat usulü kullanılarak bazı hanedan üyelerinin ölümünden sonra dul kalan eşiyile kardeşi ya da aile içinden birisi evlendirilmiştir. Burada da siyasi amaç güdüldüğü gibi aynı zamanda dul kalan eşe sahip çıkılarak korumaya alınmış ve böylece rahat bir şekilde hayatını devam ettirmesi sağlanmıştır.

SUMMARY

Since the earliest periods of human history, the institution of marriage has existed for the continuation of the lineage and the sharing of life. While marriages of ordinary people are typically entered into for the continuation of the lineage and the sharing of life, it is evident that the marriages of state administrators frequently extend beyond this purpose. In particular, marriages between members of dynasties were frequently conducted for political reasons and purposes. These marriages facilitated the establishment of kinship with other states and political entities, and were employed as a means of attempting to resolve a number of problems based on this kinship. In particular, in order to maintain the dynasty and to prevent the loss of political power, it was desired to have a large number of children, especially male children. In order to achieve this, members of the dynasty were married at an early age, and polygamous marriages were also performed.

The topic of the age of marriage is a frequently discussed topic in the present day. In the modern era, where life expectancy has been extended by scientific advances, and as a consequence, the manner in which children are raised and the perception of childhood has evolved, the age of marriage is gradually increasing. Although the issue of the age of marriage varies from society to society and from belief to belief, there are a number of general assumptions that are broadly similar across different cultures. The principal point of differentiation when making evaluations should be the periodic changes. This study encompasses the examination of marriage ages and marriage types within the context of the Seljuk Dynasty. The Seljuk Dynasty in the Great Seljuk State provides a valuable source of information on the determination of the age of marriage, the examples and prevalence of the levirate tradition, and the purposes for which marriages were made. The objective of this study is to elucidate pertinent issues pertaining to the Seljuk Dynasty, including the limitations of the age of marriage, the disparity in age at marriage, the status of the sultan's wife following his demise, and the prevalence of levirate marriages. This study is confined to the Seljuk Dynasty.

A substantial corpus of literature exists on the social and cultural life of the Seljuks, and a great deal of research has been conducted on the subject. In these studies, the effects of women on marriage in terms of political aspects have been investigated. However, the age at which they were married, which should be one of the most important issues for women, has not been compared with the ages of their husbands. This study represents a pioneering effort in this field. In the present era, there is a plethora of commentary and assessment regarding the age at which individuals enter into matrimony. In these interpretations and evaluations, an anachronistic error is made in attempting to judge the past through the lens of contemporary norms. For this reason, the study conducted a meticulous analysis of the information in the sources from the period in question, with the aim of reaching a conclusion through the process of comparison. The results of this analysis revealed that marriages were performed at a very early age in the Seljuks, in a manner similar to that observed in the Middle Ages.

The research findings indicate that the evaluation of historical events is contingent upon an understanding of the conditions, customs, and traditions of the period in question. Consequently, when making comparisons, it is essential to consider how the actions of a given society are met with a reaction. In the context of the Seljuks, these situations were not uncommon and did not elicit any reaction from the populace. The institution of marriage was shaped in accordance with Islamic and customary traditions in the Seljuk context. However, it also served different purposes without contradicting the

Islamic tradition, both in terms of the ceremonial aspects of marriage and in terms of the purpose of marriage itself. At this juncture, marriages were conducted as a result of the rulers themselves expressing admiration for the woman they were about to wed, and on occasion for political expediency. In particular, girls from the dynastic family served as a conduit in this regard. Consequently, daughters belonging to the dynastic family were married off at an early age, predominantly for political reasons.

In some instances of politically motivated marriages, the age difference between the sultan and his wife was overlooked. In point of fact, the marriage of Tugrul Beg, who was in his 70s, to the daughter of the Abbasid caliph at the age of 18-20 provides a concrete example of this situation. Given the considerable age difference between the caliph and his daughter, the latter's marriage to Tugrul Beg was not a foregone conclusion. Nevertheless, the union was ultimately consummated. The majority of marriages within the Seljuk dynasty were conducted at an early age, which is considered to be the age of puberty in accordance with the customs of that period. Indeed, marriages were frequently solemnised at much younger ages, with puberty being the expected age for marriage and weddings. Consequently, as a consequence of marriages at ages that can be considered very young in the present day, people became parents at very early ages. At that time, the marriage of girls at the age of 13-14 was a common occurrence. This situation is somewhat understandable, particularly when one considers that the majority of female members of the dynasty died in their twenties, which can be considered a relatively early age due to various reasons. The men of the dynasty were particularly inclined towards polygamy, with some having multiple wives simultaneously or in succession. The primary motivation for this practice was undoubtedly the desire to have more children. These marriages were based on the strategic objective of establishing more favourable political relations and turning inter-state relations in their favour. Nevertheless, it would be erroneous to assume that all marriages were solely motivated by these considerations. It was also not uncommon for a sultan to marry a woman simply because he found her attractive. In particular, marriages with women of concubine origin are of this type. The marriages of the Seljuk dynasty reflect the characteristic features of the period. The men of the dynasty married at an early age, as evidenced by the fact that they were often still minors at the time of their marriages. This is particularly evident in the case of marriages between the Seljuk sultans and women of concubine origin.

It was also not uncommon for a sultan to enter into a marriage with a woman simply because he found her attractive. In particular, marriages with women of concubine origin are of this type. The marriages of the Seljuk dynasty reflect the characteristic features of the period, with the men marrying at an early age. This is due to a number of factors, as previously outlined. It is also not uncommon for boys to be married after they have reached puberty. Similarly, as with girls, a ceremony, which could be described as an engagement, was held before the age of puberty, with the marriage ceremony taking place subsequently. Another type of marriage, which was prevalent in Seljuk marriages and regarded as natural, was levirate marriages within the dynasty. In levirate marriages, following the demise of certain members of the dynasty, widows were wed to their brothers or other family members. In this instance, not only were political objectives pursued, but the widow was also provided with protection, ensuring her continued comfortable living conditions. In this instance, marriage could occur at a relatively advanced age.

This information demonstrates that, even in the case of a sultan's wife, women whose husbands died were married to someone else without delay. This was likely to ensure that widows would not have to live alone and would not be dependent on anyone. In this manner, the wives of deceased members of the ruling dynasty were provided for and frequently married off to a state ruler. This may also have prevented them from marrying an ordinary person after the sultan. This also applied to the wives who were divorced by the sultan.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud. (1977). *Anonim selçuknâme* (C. 1-2). (E. Merçil, Çev.) Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.
- Ayan, E. (2008). Irak Selçuklu sultanlarının evlilikleri. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 151-165.
- Ayan, E. (2021). *Sultan Tuğrul*. M. Şimşir & M. A. Kapar (Ed.). Konya: NEÜ Yay.
- Ayan, E. (2017). *Ortaçağ Türk devletlerinde hanedan evlilikleri*. İstanbul: Gece Kitaplığı Yay.
- Azimî. (2006). *Azimî tarihi* (A. Sevim, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Bezer, G. Ö. (2006). Müslim b. Kureyş. *İslâm ansiklopedisi* (C. 32, s. 94-96). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bezer, G. Ö. (2011). Terken Hatun. *İslâm ansiklopedisi* (C. 40, s. 510). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bundârî. (1999). *Irak ve Horasan Selçukluları tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Abûl-Farac, (1999). *Abû'l-Farac tarihi* (C. 1-2). (Ö. R. Doğrul, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Genç, Ö. (2016). Çocukların Orta Çağ Avrupa'sındaki yeri. *Vakanüvis*, 1(1), 241-241.
- Güner, A. (2001). Kâkûyîler. *İslâm ansiklopedisi* (C. 24, s. 219-221). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Hüseyinî, (1999). *Ahbarü'd-devleti's-Selçukiyye* (N. Lugal, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İbn Kesîr. (1995). *el-Bidâye ve'n-nihâye* (C. 1-15). (M. Keskin, Çev.). İstanbul: Çağrı Yay.
- İbnu'l-Adîm, 'Omer b. Aḥmed b. Hibetullâh b. Ebî Cerâde b. el-'Adîm. (t.y.). *Bugyetu't-taleb fi târihi Haleb* (C. 1-12). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn'ül Ezrak. (1975). *Mervani Kürtleri tarihi* (M. Emin Bozarıslan, Çev.). İstanbul: Koral Yay.
- İbnü'l-Cevzî. (2014). *el-Muntazam fi târihi'l-mulûk ve'l-'umem* (C. 1-16). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; Çev: İbnü'l-Cevzî (2014). *el-Muntazam fi târihi'l-'umem'de Selçuklular* (H. 430-485 = 1038 -1092) (Ali Sevim, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İbnü'l-Esîr. (1991). *İslam tarihi-el-kamil fi't-tarih tercümesi* (C. 1-11). (A. Özyayın, Çev.). İstanbul: Ocak Yay.
- Kaçın, B. (2017a). Büyük Selçuklular'da evlilik merasimleri. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 97-120.
- Kaçın, B. (2017b). *Selçuklu hatunları Büyük Selçuklu Devleti hanedan üyelerinin siyasi evlilikleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.

- Kafesoğlu, İ. (2019). *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yay.
- Kayhan, H. (2001). *Irak Selçukluları*. Konya: Çizgi Kitabevi Yay.
- Kazvini, H. M. (2015). *Tarih-i güzide zikr-i padişahan-i Selçukiyan* (E. Göksu, Ed.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Kitapçı, Z. (1994). Asrın olayı Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in halife Kâim'in kızı Seyyide ile evlenmesi ve bazı tarihi gerçekler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 13-42.
- Kitapçı, Z. (1995). *Abbasi hilafetinde Selçuklu hâatunları ve Türk sultanları*. Konya: Dizgi Kitabevi Yay.
- Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve zamanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Kuşçu, A. D. (2016). Selçuklu devlet yönetiminde kadının yeri ve Altuncan Hatun örneği. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 173-191.
- Merçil, E. (1989). *Kirman Selçukluları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Merçil, E. (2004). Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 29, s. 431-432). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Merçil, E. (2007). *Gazneliler Devleti tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Merçil, E. (2011). Bizans'ta Selçuklu hanedan mensupları. *Selçuklular-makaleler- içinde* (s. 335-349). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Mirhând. (1914). *Ravzatü's-ş-şafâ' fi sîreti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ'* (C. 1-7). y.y.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. (2017). *Camiu'd-düvel Selçuklular tarihi* C. 1-2). (A. Öngül, Ed.). Kabalıcı Yay.
- Oruç, Z. (2021). Sultan Melikşah'ın eşlerinden Çağrı Bey'in torunu Zübeyde Hâatun. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26(1), 317-334. <https://doi.org/10.18513/egetid.974625>
- Özaydın, A. (2001). Kâim-biemrillâh. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 210-211). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özaydın, A. (2003). Mahmûd b. Muhammed Tapar. *İslâm ansiklopedisi* (C. 27, s. 371-372). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Piyadeoğlu, C. (2013). Selçuklu hanedanının önemli bir mensubu: İbrahim Yınal. *Türkiyat Mecmuası*, 23(2), 117-143. <https://doi.org/10.18345/tm.87906>
- Ravendî. (1999). *Rahat-üs-sudur ve ayet-üs-sürur (gönüllerin rahatı ve sevinç alameti)* (C. 1-2). (Ahmed Ateş Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Reşîdüddin Fazlullah. (2011). *Selçuklular / Cami'ü't-tevarih* (E. Göksu & H. H. Güneş, Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Sıbt İbnu'l-Cevzî. (2011). *Mir'atü'z-zaman fi tarihi'l-ayan'da Selçuklular* (A. Sevim, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Solmaz, S. (2021). *Sultan Sencer*. M. Şimşir & M. A. Kapar (Ed.). Konya: NEÜ Yay.
- Sümer, F. (1986). Arslan Hatun. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 44, 8-13.
- Şimşir, M. (2021). *Sultan Alp Arslan*. M. Şimşir & M. A. Kapar (Ed.). Konya: NEÜ Yay.
- Urfalı Mateos. (2000). *Urfalı Mateos vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136-1162)* (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yınanç, M. H. (1993). Çağrı Bey. *İslâm ansiklopedisi* (C. 3, s. 327). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.